

เรื่อง ต้นบัญญัติปฐมปาราชิก: มูลเหตุที่ทรงบัญญัติสิกขาบทประเภทครุกาบัติ
ในพระปาติโมกข์¹

The First Cause of the Major Offences: the Causes of Establishing
the Disciplinary Rules for the Serious Offences in the Buddhist
Monastic Code

พระครูศิริโสธรคณารักษ์ นาทองไชย

Prakrasirisotonkanarak Natongchai

อาจารย์ประจำวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

E-mail: prakrusirisothon@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ ศึกษาเกี่ยวกับต้นบัญญัติปฐมปาราชิก: มูลเหตุที่ทรงบัญญัติสิกขาบทประเภทครุกาบัติในพระปาติโมกข์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ในพระปาติโมกข์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ 1. ประเภทครุกาบัติ ได้แก่ ปาราชิก 4 เป็นอาบัติที่แก้ไขไม่ได้ หากต้องเข้าไปแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุ และ อาบัติสังฆาทิเสส 13 เป็นอาบัติที่แก้ไขได้โดยการอยู่กรรมเพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส 2. ประเภทหุกาบัติ ได้แก่ นิสสัคคียปาจิตตีย์ 30, ปาจิตตีย์ 92, ปาฏิเทสนียะ 4, ทุกกฏ 1 และ ทุพภาสิต 1 เป็นอาบัติประเภทที่แก้ไขเยียวยาได้โดยต้องแสดงต่อหน้าสงฆ์คือยอมรับไว้เป็นผู้ต้องอาบัติแล้ว และอนาปัตติวาร : ว่าด้วยผู้ไม่ต้องอาบัติ คือ 1. ภิกษุไม่รู้สีกตัว 2. ภิกษุไม่ยินดี 3. ภิกษุวิกลจริต 4. ภิกษุมิจิตฟุ้งซ่าน 5. ภิกษุกระสับกระส่ายเพราะเวทนา 6. ภิกษุต้นบัญญัติ

คำสำคัญ: ต้นบัญญัติปฐมปาราชิก

Abstract

The article studied the first causes of the major offences which led to the establishment of the disciplinary rules for the serious offences in the Buddhist Monastic Code. The offences in the Buddhist Monastic Code are divided into two. 1) Serious offences: they are four types of major offences; the offences involve expulsion of the persons from monkhood; 13 types of offences entailing initial and subsequent meeting of the monastic Order. 2) Light offences include the following: 30 offences entailing expiation with forfeiture, 92 minor offences, 4 offences entailing acknowledgement, 1 offence of wrongdoing and 1 offence of wrong speech. In addition, there are other monastic rules in which Buddhist monks violating the rules are exempted from punishment. The rules are

¹ บทความนี้เป็นบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนา

applied in the following cases: when the Buddhist monks break the rules without knowing it; they are not delighted with what they have violated; they are insane; they have lost concentration, they are suffering from extreme pains and they are the first cause of the establishment of the monastic rules.

Keywords: The First Cause of the Major Offences

บทนำ

ในสังคมมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้เมื่อมีผู้คนอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ก็จำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบในการใช้และปฏิบัติร่วมกัน และกฎเกณฑ์หรือระเบียบอันนั้นต้องเป็นที่ยอมรับในฐานะที่ต้องใช้ร่วมกัน สังคมมนุษย์กับการปกครอง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกัน เพราะเป็นธรรมชาติที่มนุษย์จะต้องยอมรับกันว่า ตั้งแต่เกิดมีขึ้นเป็นโลกมนุษย์ ก็ได้แสดงสัญชาตญาณของความเป็นสัตว์สังคมที่ปรารถนาในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นพวก เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกแก่กัน และปรารถนาความสุขทางใจจากการมีสมาคมมากกว่าการอยู่ตามลำพัง การที่มนุษย์มีสังคมที่ต้องอยู่ร่วมกันนั้น ก็มีความต้องการขั้นพื้นฐาน (Social Needs) ที่จำเป็นต่อตัวมนุษย์เอง โดยมีเหตุผลสำคัญดังต่อไปนี้ คือ

1. ธรรมชาติสังคมของมนุษย์ (Human Social Nature) มนุษย์ต้องการดูแลเอาใจใส่ด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งมีระยะเวลาที่ยาวนานในการเลี้ยงดู เริ่มจากการอยู่ในครรภ์มารดาเป็นเวลา 9 เดือน แล้วจึงกำเนิดมาสู่โลกเป็นทารกที่จะต้องอาศัยมารดาและผู้อื่นซึ่งมีระยะเวลาหลายปีในการดูแลตนเองได้ และพร้อมที่จะดำรงตนเองอยู่ในสังคมเสมอ
2. ความต้องการของมนุษย์ในเรื่องปัจจัย 4 (Human Needs) มนุษย์ต้องการแสวงหาปัจจัย 4 คืออาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค โดยร่วมมือแสวงหาจึงมีความสะดวกและปลอดภัย
3. มนุษย์เป็นสัตว์มีวัฒนธรรม (Cultural Creature) มนุษย์มีเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของกลุ่มหรือชุมชน เช่น ภาษา การแต่งกาย เป็นต้น จึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ประจำกลุ่มต่างๆของมนุษย์หรือบางทีก็อาจเรียกว่า วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เพื่อแสดงออกถึงกิริยามารยาท ท่าทาง นิสัยใจคออันเป็นแบบเดียวกันในกลุ่มหรือสังคมนั้นๆ
4. ความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน (Consciousness of Kind) การมองเห็นบางสิ่งบางอย่างร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำมาซึ่งความรู้สึกร่วมกัน “เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน” จึงเป็นการอยู่เป็นกลุ่มหรือชุมชน
5. ความต้องการความปลอดภัย (Security) การอยู่อย่างโดดเดี่ยวของมนุษย์นำมาซึ่งความหวาดกลัว หวาดระแวง ขาดความปลอดภัย แต่เมื่ออยู่ร่วมกันจะรู้สึกอบอุ่นและปลอดภัยมากกว่า เมื่อมีอันตรายใด ๆ เกิดขึ้นก็สามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้

ในสังคมสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน กฎระเบียบที่ใช้ปฏิบัติเรียกว่า พระวินัย เนื่องจากว่า พระวินัยอาจจะแตกต่างจากกฎระเบียบของสังคมทั่วไปที่อาจจะมีการบัญญัติก่อนล่วงหน้าได้ ถ้าหากสังคมคิดว่า น่าจะเป็นข้อบัญญัติหรือกฎหมายเพื่อใช้ในการควบคุมสังคม แต่พระวินัยพระพุทธองค์มิได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้าเป็นกฎสำเร็จรูปก่อนมีความเสียหายเกิดขึ้น ในหมู่พระสงฆ์ พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบท เพื่อมิให้ประพฤติเช่นนั้นอีก ตอนต้นพุทธกาล ตั้งแต่พรรษาที่ 1 ถึงพรรษาที่ 11 พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้เลย เนื่องจากวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ยังตั้งงามอยู่ แต่ถึงพรรษาที่ 12 ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรเถระได้กราบทูลอาราธนาให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท เพื่อต้องการให้พรหมจรรย์ได้มีความดำรงอยู่นานเหมือนกับพรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคในกาลก่อน ดังที่ปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ว่า ถึงเวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงยกปาติโมกข์ ขึ้นแสดงแก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน

แม้จะเป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าเองก็ยังมิได้ทรงบัญญัติสิกขาบทแต่อย่างใด เนื่องจากในขณะนั้นพระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพระอริยบุคคลทั้งนั้น การรักษาศีลของพระภิกษุสงฆ์ยังเป็นไปตามจารีต และประเพณีตามแบบอย่างพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติมาที่เรียกว่า จารีตศีล ดังที่พระองค์ได้ตรัสตอบพระสารีบุตรว่า จงรอไปก่อนเถิด สารีบุตร ตถาคตรู้เวลาในเรื่องที่จะบัญญัติสิกขาบทนั้น พระศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลาที่ยังไม่เกิดอาสวัฏฐานิยธรรม ในหมู่พระภิกษุสงฆ์ เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างขึ้นในหมู่สงฆ์ ตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวกเพื่อขจัดธรรมนั้น...สารีบุตร ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธ์ผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสารคุณ...

ดังนั้นเมื่อมีเรื่องที่น่าความเสื่อมมาสู่คณะสงฆ์หมู่มาก โดยมีต้นเหตุของเรื่องที่เกิดขึ้นและมีบุคคลผู้ที่เป็นต้นเหตุของเรื่อง พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนั้นไว้เป็นเครื่องประกันที่มาและที่ไปของการบัญญัติ

ความหมายของพระวินัยปิฎก

คำว่า วินัย พระอรรถถาจารย์ได้ประพันธ์ความหมายเป็นคาถาไว้ว่า

วิริวิเสสนยตตา วินยนโต เจว กายวาจาณ

วินยตถวิหุติ อย์ วินโย วินโยติ อุกขาโต.

พระวินัย อันบัณฑิตผู้รู้อรรถแห่งวินัยทั้งหลาย กล่าวว่า วินัย เพราะมีนัยต่าง ๆ มีนัยพิเศษ และเพราะฝึกกายและวาจา

คานานี้ แบ่งความหมายของพระวินัยออกได้เป็น 3 อย่าง คือ

1. มีนัยหลายนัย ได้แก่ ปาติโมกข์ 2 คือ ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ 2 คือ มหาวิภังค์หรือภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์ มีอาบัติ 7 กอง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ฤทธัจฉัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏและทุพภาสิต

2. มีนัยพิเศษ ได้แก่ก่อนบัญญัติเพิ่มเติมให้สิกขาบทมีความรัดกุมมากขึ้น หรือผ่อนผันให้เพลาความเข้มงวดลง มีความเหมาะสมแก่การกระทำความผิดหรือการล่วงละเมิด

3. กฎหรือข้อบังคับสำหรับฝึกอบรมกาย วาจา ได้แก่เครื่องป้องกันความประพฤตินี้ไม่เหมาะสมทางกายและทางวาจา

อีกประการหนึ่ง วินัย ยังมีคำที่เป็นโวพจน์อื่นๆ อีกดังนี้

1. สील หมายถึง ความประพฤติดีงามทางกายและวาจา
2. พระบัญญัติ หมายถึง ข้อห้ามมิให้ภิกษุและภิกษุณีประพฤติล่วงละเมิดซึ่งมีบทกำหนดโทษปรับอาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิด ถ้าบัญญัติครั้งแรก เรียกว่ามูลบัญญัติ ถ้าแก้ไขเพิ่มเติม เรียกว่าอนุบัญญัติ

3. สิกขาบท หมายถึง อุบายศึกษาหรือข้อศึกษา ได้แก่ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 และศีล 311 ข้อศึกษาเหล่านี้จัดเป็นเบื้องต้นแห่งฌานวิปัสสนาและอริยมรรคส่วนคำว่า ปิฎก นั้น มีความหมาย 2 อย่างคือ (1) ปริยัติ แปลว่า การศึกษาเล่าเรียนในที่นี้หมายถึงคัมภีร์และตำรา (2) ภาชนะ หมายถึง อุปกรณ์เครื่องจำแนก รongรับรวบรวมหรือบรรจุเมื่อรวมความคำว่าวินัย เข้ากับ ปิฎก เป็น วินัยปิฎก จึงหมายเอาคัมภีร์ประมวลกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจาหรือภาชนะที่รวบรวมหรือบรรจุกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา

ดังนั้นพระวินัยปิฎก ก็คือการประมวลเอาพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา และ อภิสมาจาริกาสิกขา

ความสำคัญของพระวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎกนั้นเป็นที่ทราบกันดีว่า เป็นคัมภีร์สำคัญที่ประมวลเอาพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับเรื่องศีล และสิกขาบท ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยที่เป็นพุทธบัญญัตินี้ ได้แบ่งแยกออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา และอภิสมาจาริกาสิกขา

อาทิพรหมจริยกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพบัญญัติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง พระสงฆ์ต้องสวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์ ส่วนอภิสมาจาริกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า นำเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป

พระวินัยปิฎกจึงเป็นคัมภีร์สำคัญที่มีความจำเป็นสำหรับการปฏิบัติฝึกหัด อบรมกุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะบุคคลผู้เข้ามาบวชนั้นมาจากต่างตระกูล ต่างชนชั้น ต่างอหิชาศัย ต่างจิตต่างใจ แต่หากไม่มีพระวินัยควบคุมความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่สับสนวุ่นวายไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสและศรัทธา ถ้าภิกษุทุกรูปประพฤติตามพระธรรมวินัย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่งดงาม นำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ยืนนาน เสมือนกับดอกไม้ นานาพรรณธัญธรรพ์ไว้วัยด้วยด้ายไม้แตกแยกกระจัดกระจายไปด้วยลมหรือสิ่งอื่น ๆ อีกทั้งยังจะคุ้มกันเข้าเป็นพวงมาลัยที่สวยงามได้

อนึ่งการบัญญัติพระวินัยนั้น ก่อนที่จะทรงบัญญัติ พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสบอกประโยชน์ของการบัญญัติอันแสดงถึงความสำคัญของการบัญญัติ 10 ประการ ดังนี้

1. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
2. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
3. เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก
4. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
5. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
6. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
7. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
8. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่เลื่อมใสแล้ว
9. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัตถธรรม
10. เพื่อเอื้อเพื่อพระวินัย

ความเป็นมาของต้นบัญญัติในพระวินัยปิฎก

เป็นที่ทราบกันดีว่า ภายหลังจากที่มีภิกษุประพฤติเสียหายเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ ที่เป็นประเภทของอาบัติเบา (ลหุกาบัติ) ไว้ก่อน เช่น นิสสคิยาปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะไว้ และยังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทประเภทอาบัติหนัก (ครุกาบัติ) เช่น ปาราชิกและสังฆาทิเสส ในระหว่างนี้ พระองค์ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ ไว้ เพื่อเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติสำหรับภิกษุทั้งหลาย แต่พอครั้นถึงพรรษาที่ 20 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบทที่ 1 เรื่องห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยปรารถนาเหตุการณ์มิว่าหมองในคณะสงฆ์อันเกิดเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุนกับภรรยาที่ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี นับเป็นครั้งแรกที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทประเภทครุกาบัติ และทรงก็เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการบัญญัติสิกขาบทเรื่อยมาทุกครั้งที่มีเหตุการณ์ไม่ดีไม่งามเกี่ยวกับอาบัติหนักที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์

ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้ง มีขั้นตอนของการบัญญัติ ดังต่อไปนี้ คือ **ประการแรก** มีภิกษุที่ประพฤติไม่สมควรแก่สมณภาวะ ชาวบ้านตำหนิติเตียน **ประการที่สอง** พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสสอบสวนในท่ามกลางสงฆ์ เมื่อเธอยอมรับสารภาพ ทรงชี้ให้เห็นโทษแห่งการประพฤติผิดอันนั้น และตรัสบอกอานิสงส์แห่งการสำรวมระวัง แล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป ขั้นตอนนี้เรียกว่าเป็นมูลบัญญัติ แต่ผู้ทำผิดในครั้งแรกก็ไม่ทรงเอาผิดแต่อย่างใด ทรงยกเว้นโทษในฐานะที่เป็นอาทิกัมมิภิกษุ(ภิกษุผู้เป็นต้นบัญญัติ) **ประการที่สาม** แต่ถ้าหากว่า มีการล่วงละเมิดไปด้วยความจงใจหรืออาจจะมีการพลั้งเผลอไป ถ้าหย่อนไปก็ทรงบัญญัติเพิ่มเติมให้รัดกุมมากขึ้น ถ้าตรึงไปก็ทรงมีการบัญญัติให้เผลอลง ขั้นตอนนี้เรียกว่า อนุบัญญัติ (บัญญัติเพิ่มเติม) ซึ่งตอนนี้ถือว่าเป็นสาระโดยสมบูรณ์ของบทบัญญัติ ซึ่งพระสงฆ์ทั้งหลายได้สาธยายจดจำเพื่อสำรวมระวังมิให้ล่วงละเมิดอีกต่อไป พระสาวกที่ทรงจำพระวินัยได้ดีเยี่ยมจนได้รับการยกย่องเป็นเลิศด้านทรงจำพระวินัย และมีบทบาทสำคัญ ต่อการสืบต่อ

อายุพระพุทธศาสนาภายหลังที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว คือ พระอุบาลีเถระ **ประการที่สี่** หลังการบัญญัติสิกขาบท ถ้าปรากฏว่า มีการทำความผิดและสงฆ์ไม่สามารถจะตัดสินได้ พระพุทธองค์ทรงวินิจฉัยเป็นแบบอย่าง เรียกว่า วินีตวัตถุ และทรงกำหนดโทษสำหรับภิกษุผู้ฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิดไว้ เรียกว่า อาบัติ 7 ประการ เรียงลำดับตามโทษหนัก-เบา ทรงจัดไว้ตามประเภท ดังนี้

1. ประเภทครุกาบัติ ได้แก่ ปาราชิก 4 เป็นอาบัติที่แก้ไขไม่ได้ หากต้องเข้าไปแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุ และ อาบัติสังฆาทิเสส 13 เป็นอาบัติที่แก้ไขได้โดยการอยู่กรรมเพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส

2. ประเภทหุกาบัติ ได้แก่ นิสสัคคียปาจิตตีย์ 30, ปาจิตตีย์ 92, ปาฏิเทสนียะ 4, ทุกกฎ 1 และ ทุภกาสิต 1 เป็นอาบัติประเภทที่แก้ไขเยียวยาได้โดยต้องแสดงต่อหน้าสงฆ์คือยอมรับไว้เป็นผู้ต้องอาบัติแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในช่วงตอนปลายของพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ก็ได้มีใตมอบหมายให้ใครเป็นศาสดาแทนพระองค์ในการบริหารและปกครองคณะสงฆ์ ได้ทรงประทานพระพุทธพจน์ซึ่งเป็นเสมือนกับตัวแทนของพระองค์ไว้ให้ว่า โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญญโต. โส โว มมจฺเจยน สตถา. ความว่า อานนท ธรรมและวินัยที่เราตถาคตแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว

ต้นบัญญัติแห่งปฐมปาราชิก

ความเป็นมาของปาราชิก 4 สิกขาบท จัดเป็นครุกาบัติ (อาบัติหนัก) ที่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที ภิกษุผู้ล่วงละเมิดปาราชิกสิกขาบทนี้ ชื่อว่า ปาราชิก แปลว่า ผู้พ่ายแพ้ ต้องสละสมณเพศและไม่ได้รับอนุญาตให้อุปสมบทเป็นพระภิกษุอีก สำคัญในแต่ละสิกขาบทในปาราชิกนั้น มีการเรียงลำดับเนื้อหาไปดังนี้ สถานที่บัญญัติ ต้นพระบัญญัติ พระบัญญัติ หรือมูลบัญญัติ อนุบัญญัติ สิกขาบทวิภังค์ บทกษณีย์ อนาปัตติวาร และวินีตวัตถุ ซึ่งแต่ละอย่างนั้นจะได้แจกแจงความหมายของแต่ละอย่างออกไปให้เข้าใจดังนี้

ปฐมปาราชิก : ว่าด้วยการเสพเมถุน ภิกษุเสพเมถุนหมายความว่า มีเพศสัมพันธ์กับมาตุคามหรือผู้หญิงเป็นหลัก เมื่อต้องแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที เปรียบเสมือนคนที่ถูกตัดศีรษะ แม้จะนำศีรษะมาต่อเข้าใหม่ก็มิอาจจะมีชีวิตอยู่ได้หรือเปรียบเสมือนกับตาลยอดด้วนหาโอกาสเจริญก้าวหน้ามิได้เลย

สถานที่บัญญัติ : ภูฏาคารสาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี

ต้นพระบัญญัติ : พระสุทินกัณฑกบุตร ซึ่งเป็นบุตรชายคนเดียวของเศรษฐีกรุงเวสาลี ได้ออกบวชด้วยศรัทธา ถือธุดงค์ตัวอย่างเคร่งครัด ต่อมาท่านต้องเสพเมถุนธรรมกับภรรยาเก่าที่ปามหาวันตามทีมารดา-บิดาร้องขออ้อนวอน เพื่อให้ครอบครัวได้บุตรไว้สืบสกุลและจะได้บวชต่อโดยไม่ต้องลาสิกขาออกไป หลังจากเสพเมถุนธรรมแล้วท่านมีผิวพรรณหมองคล้ำ พวกภิกษุที่เป็นเพื่อนจึงสอบถาม ครั้นทราบความจริงแล้วจึงพากันตำหนิต่านแล้วพาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์และทรงสอบสวน

เมื่อพระสุทินรับสารภาพแล้วก็ทรงดำหนิโดยประการต่าง ๆ พร้อมทั้งตรัสถึงประโยชน์แห่งการบัญญัติพระวินัย แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทพร้อมกับยกพระสุทินถือเป็นอาทิก็มีกะ (ต้นบัญญัติ) ในสิกขาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ภิกษุใด เสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

อนุบัญญัติที่ 1 : ภิกษุรูปหนึ่งอยู่ในป่ามหาวันเมืองเวสาลีได้เสพเมถุนธรรมกับนางลิง พระพุทธเจ้าทรงทราบและทรงรับสั่งให้ทำการประชุมสงฆ์ ทรงสอบสวนและภิกษุนั้นก็รับสารภาพ ทรงดำหนิ ครั้นแล้วก็ทรงบัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติมว่า อนึ่ง ภิกษุใด เสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

อนุบัญญัติที่ 2 : ภิกษุชาวเมืองวัชชี เสพเมถุนธรรมทั้งที่ยังเป็นภิกษุ ไม่ลาสิกขาาก่อนอยากจะขอบวชใหม่ พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต ในขณะที่เดียวกันพระองค์ทรงให้แนวทางแก้สงฆ์ไว้ด้วยว่า หากผู้ใดเป็นภิกษุลาสิกขาาก่อนแล้ว จึงเสพเมถุนธรรม หากผู้นั้นมาขอบวช สงฆ์พึงให้บวชได้ แล้วก็ทรงบัญญัติเพิ่มเติมให้รัดกุมยิ่งขึ้นว่า อนึ่ง ภิกษุใด ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคืนสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

สิกขาบทวิภังค์ : เป็นการอธิบายความหมายของศัพท์ หรือข้อความในพระบัญญัติ มีตัวอย่างของคำอธิบาย ดังนี้

1. คำว่า สิกขา หมายถึงหลักการศึกษามี 3 อย่างคือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา
2. คำว่า สาชีพ หมายถึงสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ฯลฯ

บทภาษณีย์ : เป็นการอธิบายขยายความเกี่ยวกับเงื่อนไข หรือสมมติฐานว่า ถ้าทำอย่างนั้นจะผิดหรือไม่ ซึ่งเป็นเสมือนฎีกาแห่งสิกขาบทวิภังค์ ลักษณะของบทภาษณีย์คือ การตั้งข้อความที่เกี่ยวข้องกับพระบัญญัติมาตั้งแต่เป็น (มาติกา) หัวข้อไว้แล้วนำมาติกานั้นมาอธิบายขยายความ ตัวอย่างเช่น

1. มาติกาวา อย่างไรชื่อว่าเปิดเผยความท้อแท้ และเป็นการบอกคืนสิกขา อธิบายว่า การลั่นวาจาที่แสดงความตั้งใจอย่างแน่วแน่ในขณะนั้นต่อหน้าผู้อื่นว่า ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้า... ท่านทั้งหลายจงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นคนท้อแท้ อย่างนี้ชื่อว่าเปิดเผยความท้อแท้และบอกคืนสิกขาบท

2. มาติกาเรื่อง มรรคหรือทวาร อธิบายว่า หญิง 3 จำพวก คือ หญิงมนุษย์หรือหญิงอมมนุษย์ และสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ทั้ง 3 นี้ มีทวาร 3 คือ ปาก ทวารหนัก ทวารเบา ภิกษุเสพเมถุนธรรมกับหญิง 3 จำพวกนี้ทางใดทางหนึ่งต้องปาราชิก อุภโตพยัญชนก (คนมีสองเพศ) 3 จำพวก ก็มีทวาร 3 เหมือนกัน บัณเฑาะก์ 3 จะพวก ทั้งที่เป็นมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ มีทวาร 2 คือ ปากและทวารหนัก ชาย 3 จำพวกทั้งที่เป็นมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน มีทวาร 2 คือ ปาก ทวารหนัก ภิกษุเสพเมถุนกับอุภโตพยัญชนก บัณเฑาะก์ สัตว์ดิรัจฉาน และชาย 3 จำพวกนี้ทางใดทางหนึ่งต้องปาราชิก

อนาปัตติวาร : ว่าด้วยผู้ไม่ต้องอาบัติ

1. ภิกษุไม่รู้สีกตัว 2. ภิกษุไม่ยินดี 3. ภิกษุวิกลจริต 4. ภิกษุมึจิตฟุ้งซ่าน 5. ภิกษุกระสับกระส่ายเพราะเวทนา 6. ภิกษุต้นบัญญัติ

วินีตวัตถุ : เรื่องที่ทรงวินิจฉัยไว้เป็นแม่แบบหรือเทียบเคียง 39 เรื่อง เช่น

1. เรื่องปลอมเป็นคฤหัสถ์ ภิกษุรูปหนึ่งปลอมเป็นคฤหัสถ์แล้วไปเสพเมถุนธรรม ด้วยคิดอย่างนี้ว่าเราไม่ต้องอาบัติ แล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงวางสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือไม่หนอ จึงนำเรื่องไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุเธอต้องอาบัติปาราชิก
2. เรื่องเปลือยกาย ภิกษุรูปหนึ่งเปลือยกายไปเสพเมถุนธรรมด้วยคิดว่า อย่างนี้เราจะต้องอาบัติแล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือไม่หนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก
3. เรื่องภิกษุของคชาตยาว ภิกษุรูปหนึ่งมีองคชาตยาว มีความกำหนัดมากสอดองคชาตเข้าทางทวารหนักของตนแล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือไม่หนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก

วิเคราะห์ประเด็นต้นบัญญัติแห่งปฐมปาราชิก

ต้นบัญญัติในปฐมปาราชิกนั้นถือว่ามี เป็นพุทธบัญญัติแรกเริ่มที่พระพุทธเจ้ากล่าวถึงพระภิกษุผู้เป็นอาทิกัมมิกะผู้ประกอบกรรมในเบื้องต้น คือ ประพฤติสิ่งที่ไม่สมควรแก่บรรพชิตจนชาวโลกเขาติเตียนในปฐมปาราชิกทรงหมายเอาพระสุทินนกุลันทกบุตรผู้เสพเมถุนธรรมกับภรรยาเก่าของตนเองจนเกิดความเดือดร้อนใจ และภิกษุผู้เป็นสหายของพระสุทินนกุลันทกบุตรเรื่องนี้ให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระองค์จึงทรงรับสั่งให้ประชุมพระสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นเหตุ ก่อนหน้านั้นก็ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทใด ๆ ไว้เลย เนื่องจากยังไม่มีสาเหตุที่จะต้องทรงบัญญัติที่เรียกว่า อาสวัฏฐานิยธรรม หมายถึง ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ ความชั่ว ความเสียหายต่าง ๆ แม้พระสารีบุตรเถระจะทรงกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ก่อนซึ่งปรารถนาเหตุปัจจัยที่ทำให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นาน แห่งพระศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ โดยกราบทูลว่า ถึงเวลาแล้วพระเจ้าข้าที่พระองค์จะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นาน

แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามพระพุทธเจ้าก็ยังไม่ทรงบัญญัติเพียงเพราะเหตุที่พระสารีบุตรทรงทูลขอเพียงเฉพาะการต้องการให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นาน และตรัสต่อพระสารีบุตรว่า จงรอไปก่อนเถิดสารีบุตร ตถาคตรู้เวลาที่บัญญัติสิกขาบทนั้นศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดระยะเวลาที่ยังไม่เกิดอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างในสงฆ์ เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างในสงฆ์ ตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวก เพื่อขจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น...

แสดงให้เห็นว่า เมื่อไม่มีสาเหตุที่จะต้องให้บัญญัติสิกขาบท พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงบัญญัติไว้ก่อนเมื่อมีเรื่องที่ไม่ดีงามเกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่สงฆ์ เป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ โดยเฉพาะที่เรียกว่า โลกวัชชะ นั่นก็คือ โทษทางโลก หมายถึง อุกุศลกรรมบถอันเป็นทางที่นำไปสู่ความชั่ว ครั้นแล้วก็จะนำไปสู่ ปณณัตติวัชชะ คือ โทษที่ผิดทางพระบัญญัติ นั้นหมายความว่า ให้เกิดความเสียหายที่มีอย่างชัดเจนแล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทอย่างเป็นทางการที่เรียกว่า พระปาติโมกข์ เสมือนนายแพทย์ที่จะทำการรักษาโรคจะต้องรู้สมมติฐานของโรค ได้อย่างชัดเจนจึงจะทำการรักษาโรคได้อย่างถูกต้อง การบัญญัติ

สิกขาบทที่เช่นกัน อาสวัฏฐานิยธรรมก็เสมือนกับสมมติฐานของโรคที่เกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นนายแพทย์ผู้จะทำการรักษาจึงจะรักษาได้อย่างถูกต้องเช่นเดียวกับการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธองค์

คำว่า อาสวัฏฐานิยธรรม ในปฐมปาราชิกในที่นี้ก็คือ การเสพเมถุนธรรมกับภรรยาเก่าของพระสุทินน์ จึงทำให้พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า โมฆะบุรุษ การกระทำของเธอไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเลย เธอบวชในธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้ว โฉนจึงไม่สามารถประพาศิพรมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิตเล่า เราแสดงธรรมต่าง ๆ เพื่อคลายความกำหนัด มิใช่เพื่อความกำหนัด... โมฆะบุรุษ เธอสอดองคชาตเข้าปากอสรพิษร้ายเสียยิ่งดีกว่าสอดองคชาตเข้าองค์กำเนิดของสตรี สอดองคชาตเข้าปากงูเห่าเสียยิ่งดีกว่าสอดองคชาตเข้าองค์กำเนิดของสตรี สอดองคชาตเข้าหลุมถ่านไฟเสียยิ่งดีกว่าสอดองคชาตเข้าองค์กำเนิดของสตรี เพราะอะไรเล่า เพราะผู้สอดองคชาตเข้าปากอสรพิษร้าย เป็นต้น ฟังถึงความตายหรือทุกข์ปางตายเพราะการกระทำนั้นเป็นเหตุ เพราะหลังจากตายไปแล้วก็ไม่ต้องไปบังเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนผู้สอดองคชาตเข้าองค์กำเนิดของสตรี หลังจากตายไปแล้วต้องไปบังเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก โมฆะบุรุษ ในการเสพสัทธรรมซึ่งเป็นประเพณีของชาวบ้าน มารยาทของคนชั้นต่ำ กิริยาชั่วหยาบ มีน้ำเป็นที่สุดเป็นกิจที่จะต้องทำในที่ลับจะต้องทำกันสองต่อสองนี้มีโทษมาก เธอเป็นคนแรกที่ก่ออกุศลกรรมก่อนใคร ๆ การทำอย่างนี้มีได้ทำคนที่ยังมีได้เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้เลย ที่จริง กลับจะทำให้คนที่ไม่เลื่อมใสก็ไม่เลื่อมใสไปเลย คนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว บางพวกก็จะกลายเป็นอื่นไป

จะเห็นได้ว่า ต้นบัญญัติปฐมปาราชิกนั้นเป็นการเริ่มต้นแห่งสิกขาบทข้ออื่น ๆ และเป็นมูลเหตุที่สำคัญที่พระพุทธเจ้า ได้ยกเป็นอุทเทสหรือข้ออ้างในการบัญญัติสิกขาบทข้ออื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี

สรุปประเด็น

การศึกษาเรื่องต้นบัญญัติในพระปาติโมกข์ถือว่า เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องเรียนรู้เพื่อเป็นแบบอย่างแห่งการประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เพราะในแต่ละสังคัมไม่ว่าจะเป็นสังคัมของภายนอกที่มีใช้สังคัมสงฆ์ที่มีสิกขาบทเป็นตัวควบคุมการประพฤติปฏิบัติอยู่แล้ว จะต้องต้องมีกฎหมายหรือกฎระเบียบเป็นตัวควบคุม แต่ในการตรากฎหมายนั้นจะมีข้อแตกต่างจากการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธเจ้านั้นก็คือ ไม่จำเป็นจะต้องมีเรื่องราวเกิดขึ้นก่อนกฎหมายก็สามารถตราขึ้นได้ เพื่อควบคุมสังคัมโดยที่ไม่จำเป็นจะต้องมีสาเหตุแห่งการตรานั้นเลย

ในทางตรงกันข้ามในการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธเจ้า พระองค์จะต้องให้มีต้นเรื่องแห่งการประพฤติที่ไม่ดีไม่งามนั้น ก่อนที่จะให้เป็นข้อห้ามในการบัญญัติสิกขาบท ซึ่งมีทั้งข้อห้ามและขออนุญาตไปในตัว แต่ถ้าเป็นเรื่องของการบัญญัติสิกขาบทแล้วจะต้องเป็นเรื่องของความไม่ดีไม่งามที่เกิดขึ้นกับหมู่สงฆ์ การศึกษาในประเด็นนี้ จึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับอาสวัฏฐานิยธรรม ที่เกิดกับเรื่องนั้นเพื่อเป็นตัวอย่างแห่งการป้องกันมิให้เกิดเรื่องเช่นนั้นขึ้นอีก จะเห็นได้ว่า เรื่องของกามเป็นเรื่องเลวทราม เป็นองค์ของชาวบ้าน ไม่ใช่กิจของบรรพชิตหรือสมณะที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยกามนั้น เรื่องกามจึงเป็นเรื่องใหญ่ที่พระพุทธเจ้าได้ยกเอามาเป็นปฐมบัญญัติแห่งการวางสิกขาบทซึ่งชี้ให้เห็นโทษแห่งการล่วงละเมิดได้อย่างชัดเจน ไม่ควร

เข้าไปยุ่งเกี่ยวแหวะเวียนหรือเกี่ยวข้องส้องเสพด้วยวิธีการใด ๆ เลย เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัส
ตำหนิพระสุทินันว่า โมฆะบุรุษ การกระทำของเธอไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของ
สมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเลย... หรือเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดพระปัญจ
วัคคีย์ ก็ได้ตรัสชี้บอกถึงการหมกมุ่นอยู่ในกามเป็นเรื่องเลวทราม เป็นเรื่องของชาวบ้านเอาไว้ว่า ...การ
หมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย เป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระ
อริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์... สิ่งที่คุณทั้งหลายพอใจกันนัก นั้นแหละเรียกว่า กาม ไม่ว่าจะป็นรูป
เสียง กลิ่น รส สัมผัส หรือธรรมารมณ์ แม้ที่สุดเป็นเครื่องอุปโภคหรือบริโภค กามคุณเหล่านี้เป็นที่ตั้งแห่ง
ความอยาก ถึงกับก่อให้เกิดความปรารถนาทะเยอทะยาน เป็นความเลวทราม เป็นความต่ำช้า หากว่า
บรรพชิตได้เสพหรือต้องมันเข้าไป ฉะนั้นผู้ปรารถนาจะละสิ้นซึ่งกิเลสหรือทำลายกิเลสของตนเอง จะต้อง
มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้ให้ดี จะได้ห่างไกลและไม่ต้องเข้าไปข้องแหวะกับมันหรือเมื่อถึงคราวที่จะต้องข้อง
แหวะบ้างก็จะได้ระมัดระวังและปฏิบัติได้ถูกต้อง

ดังนั้นต้นบัญญัติแห่งปฐมปาราชิกจึงเป็นเสมือนสมมติฐานของโรคที่ร้ายแรงที่เราารู้วิธีที่จะป้องกัน
แล้วเพื่อเป็นแบบอย่างแห่งสิกขาบทข้ออื่นๆด้วย

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 1, 4 พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2553). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). *พระวินัยปิฎก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- วราคม ทีสุภะ. (2539). *สังคัมภีร์สำหรับผู้เริ่มเรียน*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ดวงแก้ว,
- สุพิศวง ธรรมพันทา. (2540). *มนุษย์กับสังคัม*. กรุงเทพฯ: ดิฉันบุคส์โต